

Zweden: strafstelsel en penitentiair systeem¹

F. Pieters *

Inleiding

Zweden is een land dat qua criminele politiek reeds lange tijd een vooraanstaande plaats inneemt. Het is zeker geen toeval dat ook in de Nederlandstalige Belgische literatuur hieraan reeds aandacht werd besteed.² In elk geval was het voor ons, zelf werkzaam in het Belgisch gevangeniswezen, een bijzonder inspirerende ervaring om nader kennis te maken met dit gedeelte van de Zweedse maatschappij.

Wij zullen ons beperken tot een overzicht van het strafsysteem en de krachten van het penitentiair stelsel³; daarbij zullen wij uiteraard waar o.i. nodig, de 'link' naar ons land leggen.

1. Algemeen

Het Zweeds Strafwetboek van 1965, dat sindsdien op verschillende punten werd herzien, is opgebouwd uit 3 delen. Het eerste deel (2 hoofdstukken) bevat een aantal algemene voorschriften en vooral art. 7 van hoofdstuk 1 is belangwekkend. Het luidt vrij vertaald: 'Bij haar keuze tussen de sancties, dient de rechtbank enerzijds rekening te houden met de vereisten van generale preventie, anderzijds bijzonder voor ogen te houden dat de sanctie moet bijdragen tot de rehabilitatie van de veroordeelde in de maatschappij'. In deel twee (hoofdstukken 3 tot 24) worden dan de verschillende misdrijven bepaald en telkens aangegeven welke de mogelijke straffen zijn (boete of gevangenisstraf). Deel 3 (hoofdstukken 25 tot 38) tenslotte handelt over de sancties.

* Licentiaat rechten en criminologie, Directeur Hulpgevangenis Leuven.

1. In het kader van een vorsingsbeurs van de Raad van Europa over opvang van 'gevaarlijke gedetineerden' verbleven wij in het najaar van 1989 gedurende een drietal weken in Zweden.

2. Zie SNACKEN, S., 'De functie van de gevangenisstraf in Zweden', *B.B.S.*, 1982, p. 297-313; WILRYCX, F., 'Seminarie over de samenwerking tussen de penitentiaire en probatiebesturen en de plaatselijke overheden', *B.B.S.*, 1978, p. 197-208; 'De strafrechtelijke behandeling in Zweden', *B.B.S.*, 1980, p. 19-31.

3. Wij maken hierbij gebruik van documentatiebladen die het Svenska Institutet ter beschikking stelt (cf. *Le traitement pénal*, janvier 1987; *Législation et Justice en Suède*, octobre 1988); van de documentatiebladen 'Corrections in Sweden' uitgegeven door the National Prison and Probation Administration (cf. *The Organisation of Prison and Probation Services*, may 1987; *Act on Correctional Treatment in Institutions*, june 1987; *The Swedish System of Sanctions*, september 1988) en van verschillende uitgaven in het Engels van The National Council for Crime Prevention (cf. *Non-Institutional Treatment and Rehabilitation*, february 1979; *The Swedish Penal Code*, 1986; *Justice in Sweden*, mars 1988; *Juvenile Delinquency in Sweden*, 1989).

De meest toegepaste straf in Zweden is de geldboete (in 1987 in 85% van de zaken waarin een straf werd uitgesproken), en dan vooral de dagboete. Hierbij wordt voor de bepaling van de grootte van de geldsom rekening gehouden met de financiële draagkracht van de veroordeelde. De geldboete kan samen met andere straffen worden opgelegd. Betaalt men zijn boete niet dan kan de *rechtbank* onder bepaalde omstandigheden de boete omzetten in gevangenisstraf van 14 dagen tot 3 maanden.

In 1987 werden voorts een kleine 15.000 personen veroordeeld tot een effectieve gevangenisstraf, in principe gaande van 14 dagen tot 10 jaar (in geval van herhaling van ernstige misdrijven tot 16 jaar) of tot levenslang. Slechts 5% van de veroordeelden tot een gevangenisstraf krijgt meer dan 1 jaar (= naar Zweedse normen een lange straf), veelal voor zware drug- of geweldmisdrijven. Ongeveer 25% van alle veroordeelden krijgt een korte (maximum 4 maanden) effectieve straf wegens dronken rijden – men beoogt hiermee een generaal preventief effect. Het gemiddeld gevangenisverblijf bedraagt 3 à 4 maanden en op ieder ogenblik verblijven zo'n 3500 veroordeelden in de gevangnissen (naast 850 beklaagden in de arresthuizen waar ook nog andere opgesloten verblijven).

In gevallen waarin de wet een gevangenisstraf voorziet kan de rechter een voorwaardelijke straf uitspreken als de prognose voor de toekomst goed is en geen andere maatregel dan de waarschuwing, die dergelijke voorwaardelijke straf inhoudt, noodzakelijk lijkt. Als de veroordeelde gedurende de proeftermijn zonder toezicht (2 jaar) geen nieuw misdrijf pleegt dan is daarmee de zaak afgedaan; doet hij dat wel dan zal de rechtbank een straf uitspreken zowel voor de nieuwe als voor de oude feiten.

De probatie is een *zelfstandige sanctie*, die kan opgelegd worden in plaats van een gevangenisstraf, als rekening houdend met de persoonlijke omstandigheden van de betrokkene er sterke redenen zijn om te aanvaarden dat deze sanctie hem van verdere criminaliteit zal weerhouden. Om probatie te verkiezen boven een gevangenisstraf van meer dan 1 jaar moeten daartoe volgens de wet bijzondere redenen voorhanden zijn.⁴ In 1987 werd deze sanctie in ongeveer 6500 gevallen opgelegd. Op de proefperiode en het toezicht komen we verder terug. Vermelden wij nog dat probatie kan opgelegd worden samen met een boete of met een korte gevangenisstraf (maximaal 3 maanden).

Voor wat betreft de minderjarigen en de psychisch gestoorde daders bestaan bijzondere regelingen die we apart zullen behandelen; op de aparte regeling voor militairen komen we niet terug.

Bij de hervorming van de gevangenis- en probatie-administratie in 1974 werd vertrokken van volgende basisprincipes⁵:

- * Zo weinig mogelijk inmenging: niet-institutionele behandeling is de beste vorm van strafrechtelijke interventie;

- * Institutionele en niet-institutionele behandeling dienen zoveel mogelijk geïntegreerd te worden;

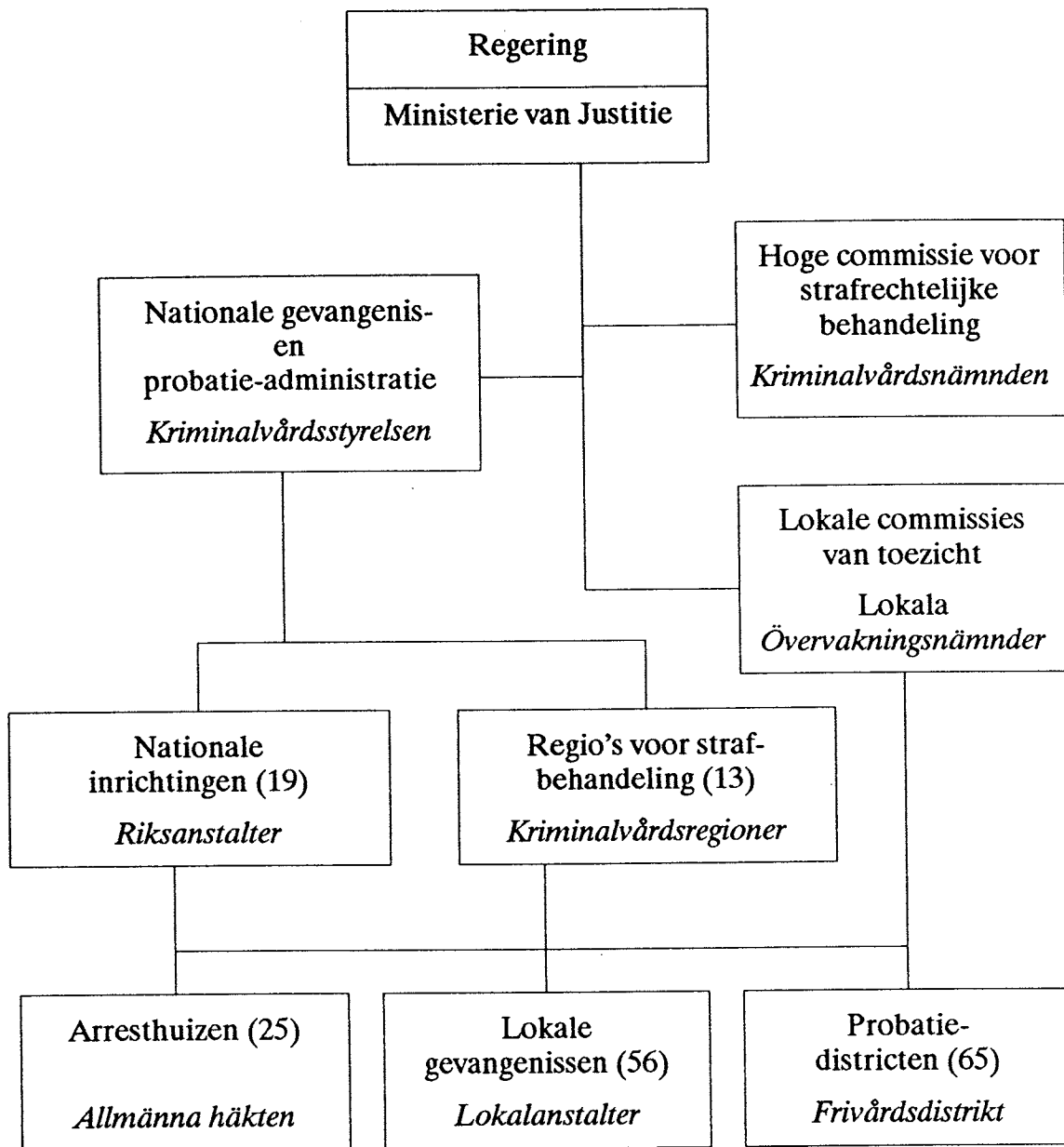
4. Zweeds Strafwetboek, hoofdstuk 28, artikel 1.

5. Zie Corrections in Sweden, *The Organization of Prison and Probation Services*, Norrköping, May 1987.

* Tenzij veiligheidsoverwegingen zich hiertegen verzetten moeten gedetineerden zoveel mogelijk in lokale gevangenissen geplaatst worden (idee van de regionaliteit);

* De sociale voorzieningen van de gewone vrije maatschappij moeten zoveel mogelijk benut worden: de gedetineerde heeft daar als burger recht op.

2. De organisatie van de institutionele behandeling

A. DE NATIONALE GEVANGENIS- EN PROBATIE-ADMINISTRATIE

Dit is de centrale administratieve directie voor strafuitvoeringsaangelegenheden en tevens de voogdij-overheid voor de regionale directies, de gevangenen en arresthuizen, en voor de probatie. Dat in 1974 de probatie en het gevangeniswezen in één administratie werden samengebracht is een duidelijke expressie van de toen heersende behandelingsideologie. Administratief gezien hangen ook de Hoge Commissie voor Strafrechtelijke Behandeling en de Lokale Commissies van Toezicht van haar af. Aan het hoofd van deze administratie staat een Raad van Bestuur, onder de leiding van de Directeur-Generaal. Verder zetelen daarin zijn adjunct, 6 leden die door de regering worden aangeduid (en die het parlement, de arbeidsmarkt en de welzijnsorganisaties vertegenwoordigen) + 2 leden die de personeelsorganisaties van deze administratie vertegenwoordigen.

B. DE REGIONALE DIRECTIES

Onder de centrale administratie ressorteren 13 regio's, geleid door een regionaal directeur met zijn medewerkers. Deze is verantwoordelijk voor de arresthuizen, de lokale gevangenen en de probatiedistricten van zijn regio. Zijn belangrijkste taken zijn het leiden en organiseren van zowel de institutionele als de niet-institutionele 'strafbejegening' en beslissen over de klassificatie van de veroordeelde gedetineerden.

C. DE ARRESTHUIZEN

Over het gehele land verspreid zijn er in totaal 25 arresthuizen met een totale capaciteit van ongeveer 1300 plaatsen. Het regime dat er heerst is bijzonder streng – de regel is een individueel afzonderingsregime, hooguit beperkte gemeenschap voor een gedeelte van de bevolking waarbij de contacten met de buitenwereld meestal sterk beknot zijn (geen briefwisseling, geen bezoek,...). Dit staat in schril contrast tot de strafuitvoering. We moeten daarbij wel bedenken dat de voorhechtenis kort is (zonder dat er een maximumtermijn is bepaald), slechts kan voor misdrijven waarop een straf van minimum één jaar mogelijk is (de straftoemeting lijkt over het algemeen milder dan in ons land), en voor zover er bijzondere redenen bestaan die een voorhechtenis verantwoorden (beïnvloeden van het onderzoek, zich onttrekken,...).⁶ Naast voorhechtenis bestaat in Zweden een systeem van regelmatige melding bij de politie en beperking van de bewegingsvrijheid (waarbij men eventueel verplicht wordt zijn paspoort in te leveren) wat natuurlijk de toepassing van de voorhechtenis selectiever kan maken. Het is evenwel duidelijk dat in Zweden het accent bij de voorhechtenis meer dan in ons

6. De gemiddelde dagpopulatie beklaagden en niet definitief veroordeelden bedroeg in 1987 ongeveer 850 – in ons land ligt dat cijfer rond de 2000. In het Bulletin d'information pénitentiaire, uitgegeven door de Raad van Europa worden telkens statistieken gepubliceerd over de gevangenisbevolking in de verschillende lidstaten. De grootste voorzichtigheid is geboden bij de interpretatie van deze cijfers daar de gehanteerde categorieën een verschillende inhoud krijgen in verschillende landen.

land ligt op doelmatigheid van het onderzoek – zo valt het op dat de arresthuizen vaak in hetzelfde gebouw zijn ondergebracht als de politie.

D. DE LOKALE GEVANGENISSEN

In totaal zijn er 56 lokale gevangenis­sen met een capaciteit van een 2000 plaatsen (het merendeel zijn kleine in­richtingen van 20 tot 60 plaatsen) – de helft van deze capaciteit is voorhanden in open in­richtingen, de andere helft in gesloten (medium-security) in­richtingen.⁷ Deze lokale gevangenis­sen zijn bestemd voor ver­oordeelden met een straf van minder dan één jaar en die in principe onder toe­zicht zullen geplaatst worden bij hun vervroegde invrijheidstelling. Maar ook langgestraften, voor wie de dag van vrij­stelling nadert, komen naar dergelijke lokale gevangenis­sen om hun vrijheid voor te bereiden. De achterliggende idee is dat men om zijn integratie te bevorderen in een gevangenis terecht­komt die ge­richt is op de plaatselijke 'vrije maatschappij' waarin men binnenkort zal gaan le­ven; waar men de kans krijgt om de nodige contacten te leggen en waar men ook bijgestaan wordt door de probatiedienst die belast zal zijn met toezicht en hulp na de invrijheidstelling. Deze gerichtheid op de vrije maatschappij blijkt ook uit het feit dat de vorming er gegeven wordt door mensen die dat 'buiten' doen voor hun beroep, dat men toelating kan krijgen om aan te sluiten bij een vereniging of club en er de activiteiten van bij te wonen.

E. DE NATIONALE GEVANGENISSEN

Er zijn 19 nationale gevangenis­sen met een totale capaciteit van 1700 plaatsen; voor 3/4 zijn het gesloten in­richtingen. De meeste van deze instellingen hebben een 100-tal plaatsen; de grootste is de gevangenis te Kumla met 400 cellen, doch sinds gebleken is dat zo'n mastodont moeilijk te besturen valt, wordt nog slechts 50% van die capaciteit aangewend. In deze nationale in­richtingen verblijven hoofdzakelijk veroordeelden met een straf van meer dan één jaar. Maar ook per­sonen met kortere straffen komen er o.w.v. veiligheidsvereisten terecht, of omdat er, plaatsgebrek is in de lokale gevangenis­sen (deze categorie is hoofdzakelijk te­rug te vinden in de nationale open in­richtingen) of nog omdat de nodige bijzon­dere medische zorgen niet voorhanden zijn in de lokale gevangenis­sen. Sommige van deze nationale in­richtingen zijn 'gespecialiseerd': zij bieden (beroeps)oplei­ding, er is bijzondere medische/psychiatrische hulpverlening of zij richten zich tot bepaalde groepen (vrouwen, jeugdigen, extreem gevaarlijke gedetineerden). Der­gelijke specialisatie maakt het mogelijk het regime meer af te stemmen op de aanwezige populatie zonder de veiligheidsvereisten geweld aan te moeten doen.⁸

7. Over de bouw van deze kleine medium-security lokale gevangenis­sen zie: KARLSTRÖM, V., 'Point de vue Suédois sur la construction des prisons', *Bulletin d'information pénitentiaire*, Conseil de l'Europe, nr. 10, décembre 1987, p. 4-9.

8. PIETERS, F., VANACKER, J. en BOLLEN, P., 'Teveel zielen drukt de pret. Bespreking van het probleem van de overbevolking in de gevangenis­sen', *Panopticon*, 1988, p. 574-587. Zie de daarin ontwikkelde redenering aangaande het 'grootste gemene deler'-regime als teveel verschillende categorieën in een­zelfde gevangenis verblijven, en de negatieve aspecten hiervan qua veiligheid en bejegening.

Zowel de lokale als de nationale gevangenissen zijn voor het merendeel nieuwe of recente gebouwen, of alleszins behoorlijk gemoderniseerde instellingen. Zweden heeft hieraan veel geld besteed de laatste decennia.

F. DE STRAFUITVOERINGSCOMMISSIES

De plaatselijke commissies van toezicht beslissen over de maatregelen die moeten getroffen worden t.a.v. onder toezicht geplaatste personen (probanden en vervroegd in vrijheid gestelden). De Hoge Commissie voor Strafrechtelijke Behandeling beslist over de vervroegde invrijheidstelling voor veroordeelden met een straf van meer dan 2 jaar (cf. infra) en fungeert tevens als beroepsinstantie voor de plaatselijke commissies inzake hun beslissingen t.a.v. voorwaardelijk in vrijheid gestelden (hun beslissingen qua probanten zijn vatbaar voor beroep bij de Hoven van Beroep). De hoge en plaatselijke commissies spelen tevens een rol in de beklagregeling.

3. De probatie

Verdeeld over 65 probatiedistricten zijn in totaal 800 ambtenaren werkzaam in het Zweeds probatiesysteem met een jaarlijkse landelijke caseload van zo'n 12.000 personen. Elke probatie-assistent heeft gemiddeld 40 cliënten, doch zeer bijzonder is dat ook leken (laymen) een actieve rol toebedeeld krijgen bij het toezicht. Goed beseffende dat de mate van toepassing van alternatieven samenhangt met de aanvaarding ervan door de publieke opinie worden er campagnes gevoerd, met TV-spots, om de voordelen van de niet-institutionele bejegening te benadrukken (minder schade, humaner ook voor de omgeving van de veroordeelde, goedkoper,...): een aspect van de alternatievenproblematiek dat in ons land steeds wordt verwaarloosd.

In Zweden wordt onder probatie meer verstaan dan in ons land; volgende drie taken worden aan de probatie toevertrouwd.

A. INFORMATIEVERZAMELING

De verzameling van informatie is bedoeld om de rechtbanken voor te lichten bij hun strafbepaling, maar de verzamelde informatie is ook de basis voor de verdere bejegening in het strafsysteem. Als iemand een misdrijf pleegt waarvoor hij een gevangenisstraf van meer dan 6 maanden kan oplopen, of als hij in aanmerking komt voor probatie of gespecialiseerde zorg (cf. infra), dan duidt het hoofd van het probatiedistrict een enquêteur (is geen probatie-assistent) aan voor het verzamelen van gegevens over de persoonlijkheid en de sociale situatie van de persoon in kwestie, tenzij de rechtbank over voldoende recente gegevens beschikt. Een probatie-assistent kan eventueel al ingeschakeld worden om hulp te bieden voor huisvesting, werk, opleiding, of andere bijstand. De cliënt kan in dit stadium ook reeds een 'afgevaardigde' toegewezen krijgen, d.i. een persoon waarin hij vertrouwen heeft (hij mag hem zelf voorstellen doch dan moet hij/zij wel aanvaard worden) om hem bij te staan zonder dat deze een controle- of rapportage-opdracht heeft. Dit zijn gewone burgers die daarvoor een kleine onkostenvergoeding ontvangen (1200 fr./maand) en later mogelijk ingeschakeld blijven bij het toezicht.

B. TOEZICHT

Onder 'supervision' wordt in Zweden zowel toezicht op probanten *sensu stricto* als op vervroegd in vrijheid gestelden verstaan. De probanten krijgen een proefperiode van 3 jaar mee, doch het toezicht wordt veelal beperkt tot 1 jaar. Vervroegd in vrijheid gestelden wordt een proeftermijn van 1 tot 3 jaar opgelegd. Veroordeelden met een straf van meer dan 2 jaar krijgen daarbij altijd toezicht (meestal 1 jaar) maar ook veroordeelden tot straffen van minder dan 2 jaar (bij drugdelicten, geweld, recidive,...) kunnen zo'n toezicht meekrijgen. De plaatselijke commissie van toezicht kan voor de beide categorieën de periode van toezicht (binnen de limieten van de proefperiode) verlengen, doch enkel in geval van slecht gedrag.

Zeer bijzonder zijn de ongeveer 6000 'laymen-supervisors' die Zweden rijk is. Ofschoon hun aantal terugloopt en het vooral in de grootsteden steeds moeilijker wordt geschikte kandidaten te vinden hecht men, o.i. terecht, veel belang aan dit systeem omdat het enerzijds de strafuitvoering dicht bij de burger brengt en anderzijds de burger een beter zicht geeft op de problematiek van wie in contact komt met het strafrecht. Deze 'laymen' zijn niet-professionele toezichthouders die de probant/vervroegd in vrijheid gestelde opvolgen en begeleiden. Zoals gezegd, mag de cliënt zelf een supervisor waarin hij vertrouwen heeft suggereren; deze moet wel aanvaard worden door de probatie-assistent. Daartoe heeft deze een gesprek met de kandidaat, gaat zijn motivatie na en onderzoekt of hij/zij in aanmerking komt (iemand die zelf pas uit de gevangenis komt wordt afgewezen; is hij er al geruime tijd in geslaagd zich te rehabiliteren dan komt hij wel in aanmerking; men hoeft ook niet de Zweedse nationaliteit te hebben). Een probatie-assistent begeleidt en superviseert een aantal laymen en staat ook in voor hun vorming; er bestaan tevens organisaties voor 'laymen' (b.v. vanuit bepaalde Kerken) die eveneens vorming verstrekken. Is er een 'layman' dan draagt hij effectief het zwaarste gewicht van het toezicht; de probatie-assistenten doen zelf de gecompliceerde en bijzondere gevallen.

De probant of vervroegd in vrijheid gestelde moet zich onderwerpen aan een aantal voorwaarden die met hem worden afgesproken en waarop hij wordt gecontroleerd (op de hoogte houden van woonst en werk, van algemeen goed gedrag zijn, bijzondere afspraken i.v.m. schadeloosstelling, alcoholgebruik, vorming,...); langs de andere kant mag hij beroep doen op zijn toezichthouder voor alle mogelijke vormen van hulp. Van tevoren wordt de cliënt ingelicht over wat er kan gebeuren in geval van niet-naleving der voorwaarden: de plaatselijke commissie van toezicht kan bijkomende voorwaarden opleggen, een waarschuwing betekenen, de periode van toezicht verlengen. Voor de vervroegd in vrijheid gestelden kan zij beslissen hem/haar terug te zenden naar de gevangenis om gedurende maximum 1 maand de gevangenisstraf verder te ondergaan; voor probanten kan zij via het Openbaar Ministerie de rechtbank verzoeken de probatie in te trekken en te vervangen door een gevangenisstraf. Als een persoon zich onttrekt aan het toezicht kan de politie gevraagd worden hem op te halen en terug te brengen, eventueel zelfs om hem voor korte tijd (maximum 14 dagen) in een arresthuis te plaatsen waar de probatie-assistent hem dan gaat opzoeken.

In 1988 werd een nieuwe vorm van probatie ingevoerd, nl. 'contract treatment' gericht op mensen met alcohol- of drugproblemen en daarom misdrijven plegen.⁹ Met hen wordt *voorafgaandelijk* een akkoord gesloten waarbij de cliënt er zich toe verbindt een bepaalde behandeling te gaan volgen; de rechtbank verleent dan probatie met 'contract-treatment'. Komt hij zijn verplichting niet na dan kan de rechtbank hem alsnog veroordelen tot een gevangenisstraf.

C. SOCIAAL WERK IN DE ARRESTHUIZEN EN LOKALE GEVANGENISSEN

De mensen van de probatie moeten iedere nieuw opgeslotene zo haast mogelijk bezoeken, zijn hulpbehoeften nagaan, zijn eventuele toezichthouder verwittigen en de nodige actie ondernemen die kan leiden tot de zo spoedig mogelijke invrijheidstelling van de beklaagde. In een arresthuis moet een beklaagde voorafgaandelijk zijn akkoord hiermee betuigen tenzij hij reeds onder toezicht stond. Ook qua classificatie na de veroordeling kan de probatie via de regionale directie een rol spelen. In de lokale gevangenissen moet het probatiepersoneel in overleg met de gedetineerde en de plaatselijke staf meewerken aan de voorbereiding van diens invrijheidstelling. Het gegeven dat een gedetineerde met een straf van minder dan 1 jaar of een langgestrafte die zijn datum van invrijheidstelling nadert, in die lokale instellingen verblijven maakt dat hij al te maken krijgt met de personen die zullen betrokken zijn in de supervisie na de vrijstelling, wat een zekere continuïteit garandeert.

Zoals reeds gesteld is het criterium voor het opleggen van probatie kans op succesvolle begeleiding en een gunstige prognose voor een toekomst zonder verdere criminaliteit, antecedenten zijn geen bezwaar. In de praktijk wordt deze straf vooral toegepast op recidivisten, dit in schril contrast tot ons land waar de probatie weinig succesvol blijft en eerder als een gunst dan als een volwaardige autonome sanctie wordt gezien. De voordelen van de probatie zijn: minder mensen in de gevangenissen (maar daarom niet minder mensen in het strafrechtstelsel: gevaar voor 'net-widening'), minder ingrijpend in de private sfeer van de betrokkene en zijn omgeving, en goedkoper. De kritiek op het systeem is dat het 'te zacht' is en de recidive niet lager ligt dan bij de gevangenisstraf.¹⁰ Tenslotte wordt gewezen op het probleem van 'burn-out'- en angstgevoelens bij het probatiepersoneel.

9. Zie Corrections in Sweden, *Contract Treatment – a new form of probation*, Norrköping, may 1989.

10. Zie KUHLMORN, E., *Non-institutional treatment and rehabilitation – an evaluation of a Swedish correctional experiment*, shortened version, The National Council for Crime Prevention, february 1979, 95 p. Uit dit experiment bleek dat een belangrijke uitbreiding van middelen en personeel in het probatiedistrict Sundsvall niet leidde tot een betere rehabilitatie van de probanten op het vlak van recidive, alcoholmisbruik en arbeidsaanpassing. Deze extra middelen bleken uiteindelijk niet ten goede te komen aan de cliënt waaraan slechts evenveel tijd werd besteed dan in de periode voor de middelenuitbreiding. Het extra bleek naar vorming van het personeel, vergaderen, catalogeren en bijwonen van behandelingsvergaderingen door begeleider en cliënt te vloeien. De resultaten van deze studie zorgden voor een enorme opschudding in Zweden en werden gebruikt om het failliet van de hulpverlening i.p.v. repressief optreden te bewijzen... ofschoon de resultaten dat geenszins toelaten. De conclusie die allereerst diende getrokken te worden is, dat bij uitbreiding van middelen erop moet toegezien worden dat deze doelmatig worden aangewend in functie van de beoogde doelstellingen.

4. De 'special care' voor bijzondere categorieën daders

A. DE ZORG VOOR MINDERJARIGEN¹¹

Jongeren die strafbare feiten plegen en op dat ogenblik geen 15 jaar oud zijn, vallen volledig buiten de strafwet. De groep 15 tot 18-jarigen (soms tot 20) valt in principe onder de 'Child Welfare Act' (hulpverlening of preventieve maatregelen gaande van een waarschuwing of een toezicht tot plaatsing), doch er kan ook strafrechtelijk opgetreden worden. Het Openbaar Ministerie beslist veelal, nadat het kennis heeft genomen van het politieonderzoek en het verplicht sociaal onderzoek, dat het de zaak seponeert (in 45% van de jaarlijks 23.000 geregistreerde gevallen van jeugdmisdadigheid gepleegd door deze categorie jongeren) en dan is het de Child Welfare die de nodige maatregelen moet treffen. Het Openbaar Ministerie kan zelf een beperkte dagboete opleggen (38%), ofwel de zaak voor de rechtbank brengen. De rechtbank kan beslissen dat de minderjarige alsnog verwezen wordt naar de Child Welfare (4%), doch zij kan ook een van de verschillende strafsancities opleggen met uitzondering van de levenslange straf [1987: 0,2% gevangenisstraf (in absolute cijfers varieert dat tussen de 15 à 40 jongeren jaarlijks); 1% probatie; 1% voorwaardelijke straf; 11% boete]. Voor jongeren onder de 21 voorziet de strafwet dat zij tot mildere straffen dan het wettelijk minimum mogen veroordeeld worden.

Een knelpunt in de huidige situatie is het gebrek aan gesloten opvang voor jongeren die ernstige misdrijven plegen en recidiveren. Een alternatief waarbij gedacht werd aan een verplichte zeilreis naar de Caraïben (!) stuitte op veel protest. Zeker toen deze probleemjongeren kort na het vertrek de boot overnamen (muiterie) zorgde dat voor een sterke maatschappelijke afkeuring en een reisdoel dichterbij huis. Ander zwak punt is een te groot tijdsverloop tussen de feiten en de uiteindelijke maatregel/straf. Op het ogenblik van ons bezoek liep in 8 districten van Stockholm een experiment waarbij de onderlinge samenwerking tussen de jongere, zijn ouders en de verschillende instanties minder formeel is. Voorlopig wordt dit experiment positief geëvalueerd omdat het leidt tot een snellere, meer aangepaste reactie: de jongere voelt meer de band tussen de gepleegde feiten en de reactie erop en er wordt meer aandacht besteed aan het herstel van de schade door de dader. Tenslotte wordt ook gedacht aan een intensiever betrekken van de ouders bij het gehele gebeuren; dit is evenwel verre van evident in Zweden waar jongeren een grote zelfstandigheid genieten en al vroeg niet meer onder het ouderlijk gezag staan.

B. DE ZORG VOOR PSYCHISCH GESTOORDE DADERS

Voor wie zich schuldig maakt aan eerder banale misdrijven kan de rechtbank beslissen dat de dader wordt overgedragen aan de burgerlijke autoriteiten voor verzorging (toezicht of behandeling).

11. Zie SARNECKI, J., *Juvenile delinquency in Sweden – an overview*, uitgegeven door the National Council for Crime Prevention, 1989, 20 p. De aangehaalde cijfers komen uit deze publikatie.

Bij ernstige misdrijven en als er sprake is van een gestoorde dader¹², moet er eerst een forensisch-psychiatrisch onderzoek plaatsvinden in één van de vier bijzondere diensten die daarvoor bestaan; de betrokkene wordt dan voor de tijd nodig voor dat onderzoek overgebracht naar een kliniek. Als de conclusie van dat onderzoek luidt dat voor deze persoon een gedwongen behandeling in een gesloten inrichting noodzakelijk is, dan zal de rechter daar veelal op ingaan ofschoon hij niet gebonden is door dat advies. De beklaagde komt dan terecht in een gesloten psychiatrische kliniek waar de artsen beslissen over zijn behandeling.

Een commissie, voorgezeten door een rechter, en waarin verder een psychiater, 1 of 2 leken en een vertegenwoordiger van de hulpverlening zetelen, moet beslissen over verloven, uitgangspermissies en vrijstellingen... het Openbaar Ministerie speelt daarbij geen enkele rol.

Tenslotte bestaat ook de mogelijkheid voor behandeling in een open psychiatrisch milieu, doch dit is eerder uitzonderlijk en vooronderstelt de vrijwillige medewerking van de betrokkene.

De bestaande wetgeving wordt fel bekritiseerd omdat bepaalde categorieën daders (borderline, psychopathie) al te gemakkelijk zouden terechtkomen in dit stelsel waarbij geen enkele correlatie bestaat tussen de ernst der feiten en de tijd doorgebracht in een gesloten milieu (voor gelijkaardige feiten veroordeeld moet men effectief heel wat meer tijd zitten). Bijkomend stelt zich het probleem van een psychiatrie die zich steeds meer richt op de vrije maatschappij (begeleid wonen e.d.m.) versus de groep mensen die o.w.v. hun gevaarlijkheid in een gesloten milieu moeten verblijven. Een wetsontwerp is in voorbereiding waarvan de grote strekking is dat als criterium enkel nog wordt weerhouden: 'severe psychiatric disturbance' wat ertoe moet leiden dat minder mensen in dit speciale stelsel terechtkomen. Verder moet de rechtbank bij de behandeling van de zaak nagaan of de beklaagde een gevaar is voor de maatschappij. Acht zij dat niet het geval, dan zijn het de behandelende artsen die zullen beslissen over zijn invrijheidstelling. Vindt de rechtbank de persoon wel gevaarlijk, dan zal zij om de 6 maanden nagaan of de betrokkene al dan niet in vrijheid mag gesteld worden en daarbij zal voortaan het Openbaar Ministerie wel worden gehoord.

5. Bijzondere kenmerken van het Zweeds gevangeniswezen¹³

A. CLASSIFICATIE EN DIFFERENTIATIE

Een eerste strikt onderscheid is dat tussen *arresthuizen* en *gevangenissen* (strafuitvoering). In een arresthuis komen slechts sporadisch veroordeelden terecht, b.v. na ontvluchting of bij wangedrag tijdens de proefperiode na vervroegde invrij-

12. Niet vereist wordt dat de stoornis oorzaak zou zijn van de gepleegde misdrijven; zelfs een persoon, op het ogenblik van de feiten volkomen gezond, en achteraf pas ziek geworden komt in aanmerking voor deze 'special care'. Op dit ogenblik zijn de weerhouden criteria: geestesziekte, zwakzinnigheid of toestand gelijk aan geestesziekte.

13. Vanzelfsprekend is het niet mogelijk op een drietal weken het systeem grondig te leren kennen. Als criterium hanteren wij bijgevolg: wat is ons, werkzaam in het Belgisch gevangeniswezen, bijzonder opgevallen.

heidstelling (max. 1 maand). Naast de beklaagden die het gros van de bevolking der arresthuizen uitmaken, verblijven er nog vreemdelingen met het oog op de verwijdering uit het land of in het kader van een uitlevering, uit de psychiatrische inrichting weggelopen 'gecollokeerden en geïnterneerden' in afwachting van hun heropname in de instelling, en sporadisch jongeren verdacht van misdrijven. Zoals gesteld is het regime in de arresthuizen zeer beperkt, doch de duur van de voorhechtenis is kort en zelfs bij beroep of voor uitzonderlijke zaken blijft men hooguit enkele maanden in voorhechtenis.¹⁴ Toch loopt er in het belangrijkste arresthuis van Stockholm een experiment met 'dayguards': zij brengen kleine groepjes gedetineerden samen voor ontspanning om zo de afzondering enigszins te temperen. Een ander probleem is de gebrekkige opvang van alcohol- en drugsverslaafden in de arresthuizen van de grote steden: om hieraan tegemoet te komen is in Stockholm een project opgezet waarbij een achttal personen (met een hoger opleidingsniveau) als taak hebben in contact te treden met deze verslaafden en hen te oriënteren naar behandelingscentra voor ontwenning. Zo nodig kan de beklaagde (!) onder begeleiding van gevangenispersoneel (dat evenwel ook buiten de gevangenis bevoegdheid heeft t.a.v. gedetineerden) zo'n centrum gaan bezoeken en er een intake-gesprek hebben.

Bij de hervorming van 1974 werd als basisbeginsel de strafuitvoering in de *lokale gevangenissen* ingesteld omwille van de evidente voordelen voor de reclasering. Sinds 1979 zijn er, alle volgens hetzelfde bouwschema, over het land een 15-tal nieuwe 'medium security', lokale, gesloten gevangenissen geconstrueerd (capaciteit: 42 cellen) ter vervanging van oude instellingen. De gedetineerden die in lokale gevangenissen verblijven boeten ofwel een straf uit tot maximum 1 jaar of naderen de datum van hun invrijheidstelling bij een langere straf. Bijgevolg zijn de veiligheidsvereisten van de lokale inrichtingen, zelfs de gesloten, lager (goedkoper!) en kan men het regime meer afstellen op de vrije maatschappij (veelvuldig uitgangspersmissies, toelating om al aan te sluiten bij een sportclub van buiten en aan trainingen mee te doen, beroepsmensen van buiten die opleiding komen geven in de inrichting,...). Een belangrijk aantal lokale gevangenissen is gemengd; er verblijven dus zowel mannen als vrouwen.

De *nationale inrichtingen* herbergen in principe langgestraften (meer dan 1 jaar) of zijn 'gespecialiseerd'. Aanvankelijk was het de bedoeling, gespreid over het land, een 5-tal grote gesloten nationale gevangenissen te bouwen, met elk een capaciteit van een 400 cellen. Uiteindelijk is enkel de gevangenis van Kumla gerealiseerd en heeft men lessen getrokken uit de bewogen geschiedenis van deze inrichting (opstanden, collectieve ontvluchting met geweld, incidenten,...): men gebruikt nog slechts de helft van de voorhanden zijnde capaciteit. Sindsdien is de gevangenis, ondanks haar relatief moeilijke bevolking (langgestraften wegens geweld of georganiseerde drughandel, vreemdelingen zonder banden met het land,...) heel wat meer beheersbaar geworden. Algemeen wordt nu aanvaard dat

14. Wij woonden zelf een zitting van een strafrechtbank in Stockholm bij: drie (!) weken na de feiten en zijn aanhouding verscheen de verdachte voor de rechtbank en op het einde van de zitting werd de straf uitgesproken... Dit lijkt de regel te zijn. Opvallend is ook de samenstelling van de rechtbank: enkel de voorzitter is een geschoold jurist, de andere 5 bijzitters zijn leken die worden aangeduid door de politieke partijen (idee van het op representatieve wijze betrekken van de maatschappij bij het strafrechtsgebeuren). In beroep zetelen enkel beroepsjuristen.

een gevangenis als Kumla een noodzaak is wil men in de andere inrichtingen een humane bejegening mogelijk maken.

In ons land is vrij recent de gevangenis van Lantin en wordt binnenkort die van Brugge in gebruik genomen die qua afmetingen en capaciteit eveneens vragen qua beheersbaarheid oproepen. Toegegeven, op het ogenblik van de planning werd dit probleem veel minder onderkend, maar toch wordt nog als voordeel van die grotere gevangenissen ingeroepen een lagere prijs per hoofd zowel bij constructie als bij gebruik. De Zweedse praktijk laat ons toe hierbij een vraagteken te plaatsen. Immers zou men ook in ons land kunnen komen tot de bouw van gevangenissen voor de tenuitvoerlegging van straffen tot 1 jaar en het systeem van 'herclassificatie' voor langer-gestraften invoeren, dan zou men in die gevangenissen een lager veiligheidsniveau kunnen hanteren en dat zowel qua constructie als qua werking. Overal in de Belgische gesloten inrichtingen (nadruk op veiligheid) verblijven mensen die reeds enkele geslaagde verloven achter de rug hebben en waarvoor de daar gehanteerde veiligheidsmaatstaven eigenlijk te hoog liggen. Tenslotte moet men bedenken dat de kosten na een opstand snel oplopen zonder dat men er in slaagt ze te recupereren.

Hiermee komen we op de problematiek van de *open en gesloten inrichtingen*. In Zweden zijn er 1000 plaatsen in lokale open gevangenissen (en de andere 1000 plaatsen zijn grotendeels 'medium security' en vergelijkbaar met onze half-open inrichtingen), en nog een 450 plaatsen in nationale open gevangenissen op een totale gevangenis capaciteit (strafuitvoering) van 3800 plaatsen. In ons land heeft men moeite om voldoende kandidaten te vinden om de open inrichtingen Hoogstraten en Ruislede te bevolken... Het is de moeite deze kwestie verder te ontwikkelen, want open gevangenissen hebben verschillende voordelen t.a.v. gesloten inrichtingen (kosten, mogelijkheden voorbereiding reclassering, beperking nadelige gevolgen van 'total institution',...). Eerste vereiste is echter dat men de open gevangenissen aantrekkelijker maakt. Wij zagen hoe in een Zweedse open gevangenis het bezoek verloopt: in het weekend komt het bezoek toe omstreeks 9u30 en het blijft tot 16u30. Zowel de gedetineerde als zijn bezoekers lopen ongestoord rond op het domein waar accommodatie is voorzien (sportvelden, speeltuin voor de kinderen,...). Willen partners zich terugtrekken op hun kamer dan is dat hun zaak (conjugaal bezoek). De toekenning van het eerste systematisch verlof en van verloven en uitgangspermissies voor andere redenen, zijn gunstiger in de open instellingen, ... De tewerkstelling en scholing spelen in op de arbeidsmarkt; een groot percentage gedetineerden geniet halve vrijheid om te werken of opleiding te volgen en de inrichting staat in voor het vervoer naar het dichtst bijgelegen station, ... Gelijkaardige maatregelen in ons land zouden de interesse voor de open inrichtingen zeker stimuleren. Dat dit eigen problemen zal meebrengen (b.v. drugs en alcohol in de instellingen) is evident, doch dan moeten maatregelen uitgewerkt worden om die verschijnselen te bestrijden (drugtests). Het kind moet niet met het badwater weggegooid worden.

B. HET GEVANGENISPERSONEEL

In de verschillende gevangenissen zijn in totaal een 6000 ambtenaren aan het werk. Op de centrale administratie zijn dat er 350. Doch ook ambtenaren verbonden aan andere overheidsdiensten komen in de gevangenis hun taken verrichten

zonder dat zij in deze cijfers zijn opgenomen (cf. leraren geven opleiding, arbeidsvoorziening staat in voor beroepsopleiding, probatiepersoneel verricht sociaal werk in arresthuizen en lokale gevangenissen).

Wat het 'bewakingspersoneel' aangaat ligt de verhouding totaal aantal/aantal plaatsen voor gedetineerden verschillend naargelang het type inrichting: het hoogst scoren de gesloten nationale inrichtingen (1.13) en de arresthuizen (0.96); helemaal aan de andere kant zitten de open inrichtingen [nationale (0.60) en lokale (0.52)]. Ofschoon deze verhoudingen gunstiger zijn dan in ons land moet men oppassen met vergelijken: in die verhoudingscijfers zijn niet opgenomen de werkleiders en het personeel dat instaat voor de voeding en het onderhoud van de gebouwen; in de arresthuizen duurt de nachtdienst met lagere bezetting 12 uren... maar in Zweden verricht het gevangenispersoneel dan weer wel de overbrengingen...

De opleidingsvereisten liggen hoger en er wordt meer aandacht besteed aan initiële en permanente vorming. Ofschoon de diplomavereniging naar andere 'verzorgingsinstellingen' mogelijk maakt komt het in de praktijk zelden voor.

Overall, behalve op de hoge veiligheidsafdelingen, zagen wij vrouwen als bewaarders aan het werk. Over het algemeen wordt dit positief geëvalueerd: agressieve 'acting out' zou minder voorkomen als vrouwelijk personeel aanwezig is, de algemene atmosfeer wordt minder 'hanig' en mannelijke gedetineerden zouden o.w.v. de vrouwelijke aanwezigheid meer zorg besteden aan hun lichaamshygiëne en uiterlijk. In principe moeten de dames al het werk doen, inclusief lichaamsfouilles en toezicht op urinetests waarbij de gedetineerde volledig naakt is; in de praktijk worden er binnen de ploegen afspraken gemaakt zodanig dat de mannelijke collega's meestal deze opdrachten uitvoeren. Vooral gedetineerden uit culturen waarin de vrouw een tweederangsrol is toebedeeld, maken wel eens problemen rond vrouwelijk personeel en lichaamsfouilles. Andere opvallende verschillen met ons land zijn de bevoegdheid t.a.v. gedetineerden buiten de gevangenissen en het verrichten van de overbrengingen; uitsluitend personeel dat instaat voor keukenwerk, kuisen en onderhoud gebouwen¹⁵; verbod te staken.

Frappante gelijkenissen zijn dan weer het hoog absentisme (een algemeen verspreide kwaal in Zweden) met dat verschil dat men tenminste een ernstig onderzoek heeft gedaan naar de oorzaken van dit verschijnsel.¹⁶ Verder dat om dit absentisme op te vangen, maar ook om het jaarlijks verlof en bijzondere verloven te kunnen verlenen, soepel beroep kan gedaan worden op tijdelijke krachten (ook dit is gemakkelijker in open inrichtingen). Men klaagt over onderwaardering van het beroep – het blijft een 'dirty job' – en is men ontevreden over de lonen die de vergelijking met die in de privésector niet kunnen doorstaan. Dit laat

15. In dat verband wordt de grap verteld van een officieel buitenlands bezoeker die bij een gevangenisbezoek zijn zorg uitspreekt over het feit dat terwijl de gedetineerden de ruiten wassen, het personeel in het gras ligt te zonnen en zo zijn bewakingstaak verwaarloost. Waarop de directeur van de gevangenis hem er op wijst dat de zonnekloppers de gedetineerden zijn en de werkers het personeel.

16. Zie HARENSTAM, A., *Prison personnel – working conditions, stress and health – A study of 2000 prison employees in Sweden*, Doctoral dissertation National Institute of Psychosocial Factors and Health, department of Stress Research, Karolinska Institute, Stockholm 1989, 151 p. + bijlagen. Bespreking van een gedeelte van dit onderzoek door BISHOP, N., 'Le stress parmi le personnel pénitentiaire en Suède', *Bulletin d'information pénitentiaire*, Conseil de l'Europe, nr. 8, décembre 1986, p. 4-10.

ste is overigens één van de redenen voor het groot verloop onder het gevangenis-personeel, naast vanzelfsprekend de oververhitte economie met geringe werkloosheid wat er toe leidt dat mensen ook effectief elders aan de slag kunnen als ze genoeg hebben van het werk in de gevangenis.

C. ALCOHOL EN DRUGS

In Zweden bestaat er binnen de gehele maatschappij een bijzondere aandacht voor de alcohol- en drugproblematiek. In dit verband wordt gewezen op het verleden waarin enerzijds 'Free Churches' de strijd aanboden tegen het gebruik van alcohol als 'zondig', en anderzijds de arbeiderspartijen die het alcoholisme in hun achterban bestreden om meer 'au sérieux' genomen te worden. In de gevangenissen treffen we in meer gecondenseerde vorm aan wat buiten leeft: zo de veroordeelden voor dronken rijden (1/4 van alle veroordelingen tot effectieve gevangenisstraf!) die in open gevangenissen geplaatst worden en er programma's tegen alcoholisme aangeboden krijgen. Waar de drugverslaafde nog op mildheid kan rekenen, zijn de straffen voor drugtrafik zonder meer zwaar (en veel geld en energie worden besteed aan de opsporing ervan). Wat de vervroegde invrijheidstelling, verlof, veiligheidsmaatregelen, classificatie en regime betreft komen de drughandelaren systematisch in de minst gunstige categorie terecht.

Maar ook binnen de gevangenissen gaat men de strijd tegen drugs aan. Zo zijn er b.v. verplichte urinetests die bij positief resultaat kunnen leiden tot een minder gunstig regime of overplaatsing naar een gesloten inrichting. Verspreid over het land bestaan een aantal drugopsporingsteams met honden die regelmatig zoekacties verrichten. Wie betrapt wordt op het verkopen of geven van drugs aan andere gedetineerden komt terecht op een bijzondere veiligheidsafdeling van een gesloten nationale gevangenis met strikt regime om verdere trafik te vermijden. Er wordt evenwel niet uitsluitend repressief gewerkt: zo de drugvrije afdelingen waar de gedetineerde op basis van vrijwilligheid een speciaal programma volgt (inherent aan verblijf op zo'n afdeling zijn de zeer regelmatige urinetests bij alle gedetineerden). De wet voorziet zelfs dat een gedetineerde buiten de inrichting een ontwenningsskuur kan gaan volgen terwijl ondertussen zijn straf verderloopt...¹⁷

Wij hadden soms de indruk dat wat drugs aangaat het een beetje 'overdone' was, doch wij moeten ons de vraag stellen of dit niet te wijten is aan het feit dat in ons land eigenlijk weinig of niets geweten is over de omvang van de drugproblematiek in onze gevangenissen terwijl de Zweden althans via de urinetests een beeld krijgen van de grootte van het probleem (meer dan 1/3 van alle gevangenen drogeert zich in de gevangenissen, in sommige gesloten afdelingen loopt dat op tot 50 à 60%).¹⁸

17. Art. 34 Act on Correctional Treatment in institutions.

18. Deze cijfers vonden wij terug in het informatieblad van het Svenska Institutet, *L'alcool et la drogue en Suède*, août 1988. Over drugs in het algemeen, waarbij ook de problematiek van drugs in gevangenissen ten berde komt, zijn verschillende studies gepubliceerd bij the National Council for Crime Prevention: *Drug Criminality and Drug Abuse in Sweden 1969-1981* (1982); *Current Swedish Legislation on Narcotics and Psychotropic Substances* (1984). Zie ook HECKSHER, S., 'Drugs and the Criminal Justice System', in *Scandinavian Criminal Policy and Criminology*, 1980-85, p. 73-87, edited by N. BISHOP, Scandinavian Research Council for Criminology, 1985.

D. REGIMEASPECTEN IN DE STRAFUITVOERING

Het is evident dat het regime in belangrijke mate samenhangt met het soort gevangenis waarin men verblijft (lokale open gevangenis versus hoge veiligheidsafdeling in een gesloten nationale inrichting), maar algemeen is het leefeenheden-systeem van toepassing. In principe is er stromend water op cel, toilet op de afdeling waar men ook 's nachts heen kan (in gesloten inrichtingen met begeleiding door personeel). Verdere gemeenschappelijke kenmerken zijn de volgende:

Werk en studie: Iedere gedetineerde is verplicht te werken en de wet voorziet dat de administratie ook effectief aan ieder gedetineerde werk moet verschaffen. Werk is altijd al een pijler geweest van het Zweeds gevangeniswezen (Protestantisme) en dit valt te merken aan de goed uitgeruste, ruime werkplaatsen met vrij interessant werk. Hiernaast wordt in de open inrichtingen veel aan bosontginning gedaan en aan land- en tuinbouw. De gedetineerden worden per uur betaald (65 fr. per uur) of per stuk waarbij zij iets meer kunnen verdienen.

Zeer bijzonder is het 'market adjusted wages'-systeem dat in een drietal gevangenissen bestaat¹⁹ en dat behelst dat de gedetineerde voor zijn verplichte arbeid een loon betaald krijgt dat zogenaamd de concurrentie met de lonen van de vrije markt kan doorstaan (is niet helemaal het geval; toch verdient men bruto belastbaar een 40.000 fr./maand). Sinds de invoering van het systeem is in die inrichtingen het absenteïsme gedaald en de werkmoraal gestegen. Maar ofschoon ook de produktiviteit steeg bleek na een piek kort na de invoering van het systeem dat die stijging minder is dan men had gehoopt. Voor de inrichting zelf heeft dit ook gevolgen: het werk moet self sufficient zijn en meer dan vroeger moet men een commerciële houding aannemen (gezien de aannemer meer betaalt dan in andere inrichtingen eist hij een nauwkeuriger nakomen van leveringstermijnen, minder tijdverlies bij lossen en laden,...). Van wat de gedetineerde netto verdient krijgt hij 20% als zakgeld en moet hij 300 fr./dag betalen voor onderhoudskosten – wat overblijft wordt op een rekening gezet en gebruikt om schulden te betalen. Inderdaad, voor plaatsing in zo'n inrichting is het hebben van een zware schuldenlast een belangrijk criterium. Bij zijn aankomst wordt met de gedetineerde een afbetalingsplan opgesteld, dat hij tekent voor akkoord. Na zijn vervroegde invrijheidstelling wordt dit afbetalingsplan verdergezet door de probatie belast met het toezicht op betrokkene. Heeft men geen schulden dan zal bijvoorbeeld de afspraak gemaakt worden dat men maandelijks een bepaald bedrag doorstort op rekening van zijn familie. Het systeem wordt positief beoordeeld en een parlementaire werkgroep beveelt aan dit systeem uit te breiden tot alle gevangenissen – er komt evenwel zware tegenwind vanuit de publieke opinie... Ondanks de mooie ateliers en zelfs het 'market-adjusted wages'-systeem kwamen wij bepaald niet onder de indruk van de ten toon gespreide produktiviteit...

19. Wij beschrijven het systeem zoals het toegepast wordt in de open lokale gevangenis van Vangdalen en dat enigszins anders is dan in de 2 andere instellingen, in die zin dat in Vangdalen belastbare lonen worden uitbetaald waar dus belastingen op geheven worden. Dit 'mogen' betalen van inkomstenbelastingen zou een belangrijk psychologisch gevoel van betrokken blijven bij de maatschappij creëren bij de gedetineerden...

Onderricht en studie worden op gelijke hoogte met het werk geplaatst en de gedetineerden ontvangen daarvoor hetzelfde uurloon. Enerzijds is er opleiding die voorbereidt op een tewerkstelling in de industrie (zo is het ook wettelijk voorgeschreven), anderzijds algemeen onderwijs (overal op het niveau van de basisschool en Zweeds voor buitenlanders; in sommige inrichtingen op hoger niveau tot universitair toe). In de lokale gevangenissen worden ook praktische vaardigheden onderwezen als koken, strijken,... met het oog op nakende invrijheidstelling.

Ontspanning: de gesloten inrichtingen beschikken zelf over sportfaciliteiten (fitness, badmintonzaal tot soms zwembad toe). De open inrichtingen hebben vaak ook de nodige accommodatie, doch tevens gaat men vanuit die gevangenissen met de gedetineerden naar de gemeentelijke infrastructuur (zwembad, sporthal). De plaatselijke bibliotheken zorgen voor de lectuurvoorziening. Daarnaast zijn er knutselateliers en film- en theatervoorstellingen. TV is er per leefeenheid (waar die niet bestaan en het regime individueel is zijn toestellen op cel toegelaten – cf. de arresthuizen). Algemeen verspreid is de sauna in de Zweedse gevangenissen. In de grotere inrichtingen is een gespecialiseerd personeelslid belast met de organisatie van de ontspanning.

Contacten met de buitenwereld: de briefwisseling met advocaten en 'autoriteiten' is niet aan censuur onderworpen, andere briefwisseling wordt gecontroleerd op contrabande, in de hoge veiligheidsafdelingen zelfs nagelezen. Men kan telefoneren, doch in de gesloten inrichtingen kan er meegeluisterd worden en bovendien opgenomen worden op band. Het bezoek gaat door in kleine bezoeklokaaltjes, in principe zonder toezicht, en de accommodatie laat seksueel contact toe. Nochtans blijft het interieur van de bezoeklokaaltjes tegelijk aangepast voor gewoon, niet seksueel georiënteerd bezoek. Ook in de hoge-veiligheidsafdelingen zijn dergelijke lokalen beschikbaar.

Verlof wordt gezien als een belangrijke voorwaarde voor de reïntegratie en de beperking van de schade. Een eerste verlof bedraagt 48 uren + reistijd, de volgende maandelijkse verloven 72 uren + reistijd; de verlofdagen worden aangerekend als straftijd. De voorwaarden voor toekenning van het eerste systematisch verlof en de bijzondere verloven in het kader van de reclassering hangen samen met de lengte van de straf en het soort inrichting waarin men verblijft. Jaarlijks worden 40.000 verloven toegestaan. 10 tot 15% ervan mislukken (laattijdige of niet-terugkeer, nieuwe feiten, positieve drugtest,...).²⁰

Artikel 34 van de Wet op de institutionele behandeling schept de mogelijkheid om een gedetineerde zijn straf te laten uitboeten buiten een penitentiaire inrichting. Hiervoor moeten bijzondere redenen zijn. Het meest frequent wordt hiervan gebruik gemaakt om een drugverslaafde een ontwenning te laten volgen in een gespecialiseerd centrum.

20. In 1988 werden in ons land 6476 verloven (systematische en andere) verleend – cijfers Bestuur der Strafinrichtingen, Individuele Gevallen, niet gepubliceerd.

Jaarlijks worden zo'n 1700 gedetineerden toegelaten tot het stelsel van de halve vrijheid om 'buiten' te gaan werken of studeren. Dit bijzonder regime wordt enkel toegestaan ter voorbereiding van de vrijstelling; er bestaat geen equivalent van onze beperkte hechtenis verleend door het Openbaar Ministerie.²¹

Gemengde gevangenissen: de lokale gesloten gevangenissen van het nieuwe type kunnen ook plaats bieden aan enkele vrouwelijke gedetineerden. Dit werd als een belangrijke vooruitgang gezien omdat de vrouwelijke gedetineerden dan ook konden profiteren van het regionaliteitsprincipe. Nochtans bleek dit niet overal een succes vooral omdat de oude rollenpatronen, waarbij de vrouw een minderwaardige rol toebedeeld krijgt, zich in die gevangenissen manifesteerden.²² In (lokale) open gevangenissen daarentegen waar door de selectie een ander publiek van gedetineerden verblijft (hoger niveau), stelt zich dat probleem niet of minder en zou men het betreuren mocht men de gemengde formule opheffen. Voor alle duidelijkheid: lang niet alle open inrichtingen zijn gemengd.

Disciplinaire sancties: er bestaan nog slechts 2 tuchtsancties in Zweden, nl. de vermaning en het niet aanrekenen op de straf van een aantal dagen (soort verlenging van de straf).²³ Een gedetineerde kan gedurende zijn straf meer dan één zo'n 'verlenging' opgelegd krijgen, doch het totale aantal mag, afhankelijk van de lengte van de straf, 10, 15 of 45 dagen niet te boven gaan. Het is de directeur, daartoe gedelegeerd door het centraal bestuur, die de straf oplegt, doch de straf moet dadelijk in haar totaliteit voor onderzoek onderworpen worden aan de centrale administratie. Afzondering bestaat niet langer als straf, maar gedurende het disciplinair onderzoek kan een gedetineerde wel voor maximum 4 dagen worden afgezonderd. Afzondering kan ook als veiligheidsmaatregel (b.v. om drugtrafik te vermijden) of als gedetineerden er zelf om verzoeken (veroordeelden voor zedenfeiten met minderjarigen of wie ervan verdacht wordt een informant te zijn).²⁴ Strafcellen bestaan niet, wel veiligheidscellen voor mensen die suïcidaal zijn of decompenseren.

Allerhande beslissingen i.v.m. het regime, maar ook beslissingen inzake classificatie en V.I., zijn voor beklag vatbaar bij verschillende instanties (centrale administratie, lokale commissie voor toezicht, hoge commissie voor strafrechtelijke behandeling). De gedetineerde kan zich tegen bepaalde beslissingen van de centrale administratie keren bij een Administratief Hof, tegen andere beslissingen kan hij een administratieve procedure aanhangig maken bij de regering. Tenslotte bestaat er binnen elke gevangenis ook een raad van (verkozen) gedetineerden die regelmatig overleg pleegt met de directie over regime-aspecten.

21. In 1988 genoten in ons land 360 gedetineerden van het stelsel van de beperkte hechtenis, halve vrijheid en weekendarrest.

22. Eind september 1989 was voor de lokale medium security gevangenis van Nyköping de beslissing gevallen dat er niet langer vrouwen zouden verblijven. Deze beslissing betrof voorlopig enkel die inrichting, doch de directie deelde ons mee dat men soortgelijke problemen had in soortgelijke instellingen.

23. Zie Act on Correctional Treatment in Institutions, art. 47 tot 52.

24. JOUTSEN, M., 'The Use of Solitary Confinement in Scandinavian Prisons: Prisons within a Prison', in *Scandinavian Criminal Policy and Criminology 1980-85*, o.c., p. 99-107.

E. DE VOORWAARDELIJKE INVRIJHEIDSTELLING

Men kan niet voorwaardelijk in vrijheid gesteld worden indien men zulks niet wenst. Veroordeelden met een straf tot 2 jaar komen vrij op de helft van van hun straftijd, doch zij moeten minimaal 2 maanden ondergaan hebben. Men kan geen V.I. krijgen voor een vervangende gevangenisstraf, of wanneer een korte straf samen met probatie is opgelegd. Voor personen met een tijdelijke straf van meer dan 2 jaar onderzoekt de hoge commissie voor strafrechtelijke behandeling of zij in vrijheid mogen gesteld worden na 2/3 (geweld- en drugdelicten,...) of 1/2 van hun straf. In elk geval krijgt de gedetineerde kort na het definitief worden van zijn straf bericht van deze beslissing en kent hij dus de exacte datum van invrijheidstelling (behoudens verlenging wegens wangedrag) waardoor de onzekerheid wegvalt en de detentieplanning kan beginnen. Voor een levenslang veroordeelde kan slechts sprake zijn van een V.I. als die straf door gratie is omgezet in een tijdelijke straf.

Voor wat de duur van de proefperiode en de organisatie van het toezicht betreft verwijzen wij naar hetgeen we schreven over de probatie. Loopt een persoon gedurende de proefperiode een nieuwe veroordeling op dan kan de rechtbank tegelijk de V.I. intrekken.

Ook op het vlak van de V.I. wordt gewerkt aan een wetswijziging. Met name zou een groter gedeelte van de straf moeten ondergaan worden (3/4). Dit verhaal is echter onvolledig als men daar niet bij vermeldt dat tegelijk ook de straftoemeting zou aangepast worden naar beneden toe (dat althans is het voorstel van de werkgroep die een en ander voorbereid heeft).

F. VEILIGHEID

We zagen reeds dat personen, veroordeeld tot meer dan één jaar vrijheidsstraf, in principe in nationale inrichtingen verblijven en dat omwille van veiligheidsvereisten ook veroordeelden tot minder dan één jaar daar kunnen terecht komen (art. 5 van de Wet op de strafrechtelijke institutionele behandeling). Volgens artikel 20 van diezelfde wet mag een gedetineerde afgezonderd worden van andere gedetineerden in bepaalde gevallen, zoals gevaar voor zijn gezondheid en leven, voor dat van anderen, of voor ernstige schade aan de inrichting. Verder om te vermijden dat hij ernstig de orde van de inrichting verstoort of anderen daartoe aanzet in het geval van drugtrafik, of om te voorkomen dat hij een medegedetineerde zou molesteren. Tenslotte bij een veroordeelde tot meer dan 2 jaar wanneer er redenen zijn om te vrezen dat hij zal ontsnappen of dat anderen plannen maken om hem te bevrijden, waarbij het bovendien te vrezen valt dat hij zich verder schuldig zal maken aan ernstige vormen van criminaliteit.

Minstens om de 10 dagen moet nagegaan worden of die afzondering verdergezet dient te worden. Als het er naar uitziet dat dit voor langere tijd het geval zal zijn kan de gedetineerde overgeplaatst worden naar een bijzondere afdeling in een gesloten inrichting (behoud daar moet minstens om de maand onderzocht worden). Uitdrukkelijk wordt voorzien dat in de mate van het mogelijke een afzonderingsregime dient gemilderd te worden (art. 21).

In 1974 werd gestart met een drietal speciale hoge-veiligheidsafdelingen (elk met 10 plaatsen) in drie gevangenissen. Toen evenwel bleek dat enerzijds de ge-

detineerden die er verbleven, de hoofden bij elkaar staken om de routines te doorbreken, maar anderzijds ook dat, gezien het om kleine afdelingen ging waar men steeds met dezelfde medegedetineerden te maken had, het leidde tot onderlinge spanningen, werd een aanvang genomen met het zogenaamde *carrouselstelsel*. Dit wil zeggen dat de gedetineerden regelmatig en minstens om de 6 maanden worden overgeplaatst van de ene hoge-veiligheidsafdeling naar de andere. Minimaal tweemaal per jaar wordt onderzocht of een bepaalde gedetineerde nog langer in de carrousel dient te blijven; het gemiddel verblijf zou toch ruim 3 jaar bedragen werd ons meegedeeld. Qua regime wordt gewerkt met steeds wisselende groepjes van drie gedetineerden die dan samen wandelen, werken, sporten...; een T.V. op cel wordt hen door de inrichting ter beschikking gesteld om het strenge regime te compenseren.

Men heeft in Zweden al heel wat ervaring met deze kleine hoge-veiligheidsafdelingen en de daaraan verbonden risico's: massale ontsnapping, gewapende overvallen om iemand te bevrijden, zelfs een 'cleane' ontvluchting doordat men al te zeer vertrouwd is op routines. Vooral die laatste ontsnapping kreeg veel aandacht in de media en leidde zelfs tot de sluiting van de betreffende afdeling (in de gevangenis van Hall) zodat op dit ogenblik slechts 2 afdelingen beschikbaar zijn. Bij ons bezoek aan deze afdelingen sprong het verschil in atmosfeer in het oog: in Kumla zijn er louter functionele contacten tussen personeel en gedetineerden, in Norrköping zijn er ook gewone sociale contacten en is de sfeer duidelijk minder vijandig. In deze laatste gevangenis beklemtoont men het belang van dergelijke contacten voor de veiligheid: men kan voelen dat er wat aan de hand is; de gedetineerden zouden ook minder geneigd zijn geweld te gebruiken t.a.v. personeel dat ze kennen...

Na die veel besproken ontsnapping uit Hall werd op de centrale administratie een bijzondere afdeling voor veiligheidsproblemen opgericht en werd een werkgroep belast met een onderzoek in verschillende 'zwaardere' gevangenschappen en arresthuizen. Deze werkgroep functioneerde van september 1988 tot maart 1989: eerst werden 17 inrichtingen geïnspecteerd, sommige daarvan werden een tweede maal bezocht zonder voorafgaande aankondiging. Bij die bezoeken werd bijzonder aandacht besteed aan het consulteren van het plaatselijk personeel op alle echelons. Vooraleer een definitief rapport op te maken werden de voorlopige conclusies opnieuw bediscussieerd met het personeel van de verschillende betrokken instellingen. De uiteindelijke conclusies van de werkgroep luiden²⁵ dat de interne veiligheid meestal voldoende is (b.v. appelsysteem) op bepaalde zwakke plaatsen na (routines bij bezoek); de externe beveiliging daarentegen is voor veel verbetering vatbaar (onvoldoende technische installaties, of die installaties zijn om allerlei redenen onbetrouwbaar). De werkgroep stelt voor de inrichtingen in 4 beveiligingsniveaus in te delen waarbij rekening moet gehouden worden met:

- a. ligging en bevolkingsdichtheid in de omgeving;
- b. accommodatie van de inrichting (muren, alarmsystemen,...);
- c. bestraffing (aantal, cultuur, routines,...);
- d. speciale opdrachten en doelstellingen van de inrichting.

25. Zie: *Review of Security Arrangements*, Summarised English version of the final report of a working group on security arrangements at certain prisons and remand prisons, National Prison and Probation Administration, Norrköping, July 1989, 7 p.

De inrichtingen van niveau I moeten intern volledig veilig zijn en wat de externe beveiliging betreft voorzien zijn van vele vertragingsmomenten. Inrichtingen van niveau II zouden met het oog op een overval van buitenaf minder beschermd zijn doch voor de rest over een hoog veiligheidsniveau beschikken. Niveau III-inrichtingen beschikken over verschillende soorten fysieke barrières om ontvluchtingen te verhinderen zonder dat deze gesofisticeerd zijn; niveau IV betekent dat er totaal geen fysieke hindernissen bestaan: de veiligheid wordt verkregen door de manier van werken met de gedetineerden en regelmatige controles.

De werkgroep duidt tenslotte aan welke gevangenen in welke categorie behoren en welke verbeteringen daartoe moeten aangebracht worden. Toen wij een zestal maanden na de beëindiging van het rapport Kumla bezochten was al heel wat gerealiseerd om daar een inrichting Niveau I van te maken...

6. Conclusie

Zweden stond, met andere Scandinavische landen, in de jaren '60 model omdat het de 'behandelingsideologie' effectief tot het fundament van zijn criminele politiek had gemaakt (cf. Strafwetboek van 1965). Deze ideologie wordt gekenmerkt door een benadrukking van de persoonlijkheid van de dader en individueel aangepaste sancties op basis van een prognose m.b.t. het toekomstige gedrag van de dader (medisch-therapeutisch model).²⁶ Men vindt deze kenmerken vooral terug in de bijzondere wetgeving voor jongeren, psychisch gestoorde daders en recidivisten waarvoor maatregelen van onbepaalde duur worden opgelegd; maar ook in het gevangeniswezen huldigde men deze beginselen en deed men aan groeps-counseling, werd maatschappijleer onderwezen, ...

Reeds in die jaren '60 komt er kritiek op dit model en dat om verschillende redenen²⁷: er waren studies (!) zowel in Zweden als in andere landen die aantoonde dat qua resocialisatie geen betere resultaten werden bereikt met behandeling terwijl integendeel deze behandeling soms nefaste gevolgen had voor de persoonlijkheid van de betrokken persoon. Studies over verborgen criminaliteit deden het geloof wankelen in het uitgangspunt, nl. dat deviantie een soort mentale ziekte zou zijn. Tenslotte werd deze ideologie ervaren als indruisend tegen het principe van de rechtsgelijkheid...

In 1977 publiceert het Nationaal Onderzoekscentrum voor Criminaliteitspreventie een belangrijk rapport met volgende aanbevelingen²⁸:

1. verlaten van de idee dat criminaliteit een ziekte zou zijn;
2. de straf moet in verhouding staan tot de ernst van het misdrijf;
3. in plaats van een verplichte behandeling moet een aanbod voor hulpverlening gedaan worden.

26. LAHTI, R., 'Current Trends in Criminal Policy in the Scandinavian Countries', in *Scandinavian Criminal Policy and Criminology 1980-85, o.c.*, 59-72.

27. BISHOP, N., 'Beware of Treatment', in *Some Developments in Nordic Criminal Policy and Criminology*, Scandinavian Research Council for Criminology, Stockholm, 1975, p. 19-27.

28. The National Council for Crime Prevention, *A new Penal System, Ideas and Proposals*, English summary, Report nr. 5, Stockholm, 1978.

Als dan nog het rapport over het Sundsvall-experiment (cf. supra) de publieke opinie in beroering brengt, verliest de behandelingsideologie snel zijn centrale plaats in de criminele politiek: de onbepaalde maatregelen worden afgeschaft, en de nadruk komt te liggen op de beperking van de gevangenisstraf (tenzij met het oog op een algemeen preventief effect – dronken rijden), op een ruime toepassing van de alternatieven, op een humanitaire uitvoering van de gevangenisstraf, op het bieden van kansen voor hulpverlening²⁹ en op de reclassering: contacten met buiten, bezoekfaciliteiten, verloven en uitgangspermissies, tot een vakantie-dorp toe waar sommige langgestraften jaarlijks een tweetal weken met hun gezin kunnen verblijven.³⁰

Zoals door sommigen werd gevreesd lijkt bij het verlaten van de behandelingsideologie effectief een verstrenging opgetreden te zijn in de strafrechtsbedeling.³¹ Het aantal gevangenisstraffen nam toe en vooral voor drughandel is zowel de bestraffing als de uitvoering van de opgelegde gevangenisstraf zonder meer streng te noemen.³²

Het Zweedse voorbeeld leert ons, eens te meer, hoe belangrijk wetenschappelijk onderzoek is voor een consistente criminele politiek die is aangepast aan opgedane ervaringen en nieuwe inzichten. Waar de behandelingsideologie in Zweden reeds lang is verlaten dragen wij in België er nog sporen van mee in de toepassing van de V.I. Die wordt o.i. nog teveel gezien als een 'individuele, aan de persoon in kwestie aangepaste en op basis van een prognose over toekomstig gedrag genomen beslissing'...³³

Grote vraag die men zich nu in Zweden stelt is of het humane penitentiair stelsel zoals het nu bestaat betaalbaar zal blijven? Want ofschoon men opteert voor alternatieven, mede omdat zij goedkoper zijn dan gevangenisstraf, en er in de gevangenissen een hoog aantal 'open' plaatsen zijn die minder kosten dan plaatsen in gesloten instellingen, blijft het handen vol geld kosten. De middelen zijn beschikbaar geweest (cf. grondstoffenrijkdom, neutraliteit in W.O.II, late industrialisering en dus moderne infrastructuur, vermijding van massale proliferisering,...) en werden ook effectief ter beschikking gesteld van de sociale sector. Doch men vraagt zich af of de kip met de gouden eieren ondertussen niet op sterven na dood is...

29. Inderdaad is de hulpverlening nog zeer nadrukkelijk aanwezig in de maatschappij (en de gevangenissen). Dit wordt mede toegeschreven aan het gegeven dat in Zweden de 'sociale sector' tot een belangrijke drukingsgroep is uitgegroeid wiens invloed groot is en die er in slaagt de publieke opinie ervan te overtuigen dat zij onmisbaar is en goed werk levert om zo haar positie te consolideren... (cf. SARNECKI, J., in *Juvenile Delinquency in Sweden*, o.c.).

30. Bedoeld is Gruvberget, een voormalig houthakkersdorp, vele kilometers verwijderd van het dichtst bijgelegen centrum, en nu een 'gevangenis' waar men in relatieve vrijheid eens op adem kan komen...

31. Cf. SNACKEN, S., o.c.

32. Het blijkt inderdaad dat op de hoge-veiligheidsafdelingen de grootste groep wordt gevormd door drughandelaars. In de Wet op de institutionele behandeling is art. 7.3 opgenomen inhoudende dat veroordeelden voor drughandel minder snel in aanmerking komen voor gunstige regime-aspecten.

33. Wij spraken reeds onze voorkeur uit voor een V.I.-systeem met een automatisme *tenzij* tegenindicatie, PIETERS, F., 'De uitvoering van de straffen en de uitvoeringsrechtbank', *Panopticon*, 1987, p. 486-498.